

KLASİK TÜRK EDEBİYATININ KÜLTÜR KAYNAKLARI: ESERLER

PROF. DR. METİN AKKUŞ *

ÖZET

Doğu halkları, edebi metinlerini oluştururken içinde yer aldıkları kültür dairesinin her türlü malzemesini kullanmakta oldukça cesur davranırlar. Bu cesaretin temel nedeni, bölge halklarının oluşan kültürel birikime ortak katkı sağlamış olmalarıdır. Arap, Fars ve Türk dilleriyle, birlikte oluşturulan kültürel malzeme yine birlikte tüketilmiştir. Klasik dönem doğu metinlerinin geleneksel uygulamalarından biri, oluşturulan metinlerde Doğu kültürüne dair eserleri arka plan malzemesi olarak kodlamaktır.

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde bilim, sanat ve edebiyat alanlarına dair eserlere doğrudan ya da dolaylı göndermeler yapılmıştır. Bu göndermeler metinlerde bazen yazar adıyla bazen eser adıyla hatırlanır. Bu çalışmanın amacı söz konusu kültürel etkileşimlerin temel taşı ve nesnesi konumundaki eserlerin klasik Türk edebiyatı metinlerindeki görünümüne bir giriş yapmaktır.

* *Prof. Dr. Metin AKKUŞ*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi. Email: makkus@atauni.edu.tr; sakagil@yahoo.com

Makalede eser adlarına yapılan göndermelerin görünüşleri tanık beyitlerle tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğu edebiyatları, Klasik Türk edebiyatı, kültürel arka plan, kültürel etkileşim, edebi metin, telmih.

SUMMARY

Eastern peoples, while creating literary texts are located in apartment culture using all kinds of materials behave quite brave. The main reason for this courage, consisting of local people is that they contribute to a common cultural background. Arabic, Persian and Turkish cultural materials created with saying has been consumed together again. One of the traditional practices of the classic era eastern texts in the generated text on the works of Eastern culture as background material to encode. The aim of this study comes cornerstone and object position of cultural interaction of the works as an introduction to classical Turkish literature is to appearance in texts. In this article, references to the name of works identified by the appearance of the witness was evaluated by couplets.

Keywords: Eastern literature, classical Turkish literature. cultural background, cultural interaction, literary texts, reference.

چکیده

مردم مشرق زمین به هنگام تدوین آثار خود جسارت لازم برای استفاده از هر گونه ابزار موجود در دایره فرهنگ خود نشان می دهند. سهم مشترک مردم منطقه در تکوین مایه ی فرهنگی دلیل اساسی این جسارت تلقی می شود. ابزار های فرهنگی که مشترکا به زبانهای فارسی، عربی و ترکی فراهم شده اند، بصورت مشترک مورد استفاده قرار می گیرد. درمتون شرقی دوره کلاسیک سنت بر این بود که اهمیتی کمتر به فرهنگ شرق داده شود.

در متون ادبیات کلاسیک ترک بصورت مستقیم یا غیر مستقیم به آثار ادبی، هنری و علمی اشاره شده است، که این اشارات بعضاً به نام مولف و بعضاً با نام اثر صورت گرفته است.

هدف این مقاله تهیه مقدمه ای است که نشان بدهد آثاری که سنگ بنای تعامل فرهنگی هستند چگونه در متون کلاسیک دیده می شوند. در مقاله شکل ارجاع با توسل به ابیات شاهد معین گشته مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

کلید واژه ها: ادبیات شرق، ادبیات کلاسیک ترک، پشت زمینه فرهنگی، تاثیرات فرهنگی، متون ادبی، تلمیح.

Doğu halkları, edebi metinlerini oluştururken içinde yer aldıkları kültür dairesinin her türlü malzemesini kullanmakta oldukça cesur davranırlar. Bu cesaretin temel nedeni, yüzlerce yıllık geçmişlerinde yaşadıkları ortak coğrafya üzerindeki siyasi sınırlar ve yönetimler çok sık olarak değişse de, bölge halklarının oluşan kültürel birikime ortak katkı sağlamış olmalarıdır.

Yaşam şartlarının yönlendirici etkisi, bölge halklarının farklı uluslara mensup aydınlarının fikir dünyasına yön veren ortak gelişime birlikte katkı sağlamaları ve kültürel kodları birlikte üretmiş olma bilincine ulaşmalarını sağlar. Hep birlikte üretilenin yine birlikte tüketilmesi de doğal bir tavır olarak gelişir.

Türk, Fars ve Arap milletlerinin doğu kültürüne ortak katkıları, malzemeyi birlikte üretip birlikte tüketmeleri öncelikle Arapça, Farsça ve Türkçe üretilen metinlerin kültürel kod ve kaynaklarının da ortaklığını kaçınılmaz kılar. Günümüzün politik tercihleri bu özellikleri ulus öncelikli ayrılık olarak işlemeye eğilimli olsa da, kültür adamları bu birikimleri ayrılmaz bir ortak kod olarak vurgulama görevinden kaçınamazlar.

Klasik dönem araştırmacılarının, bir alan çalışması olarak, araştırma konuları arasına almaları gereken çalışmalardan biri, klasik metinlerin arka planını oluşturan kültürel kaynakların derli toplu olarak okuyucunun bilgisine sunulma çabası olmalıdır. Batı kültürü lehine kültürel değişim yaşayan yeni kuşakların doğuya ait kültürel kodlamaları zayıf düşmüştür. Doğuya ait söz konusu bilgi birikimlerinin yeniden kuşaklara aktarılması, ağdaş yaklaşımlarla yapılacak hazırlıkların okuyucunun huzuruna çıkarılmasıyla mümkündür.

Ortak geleneğin paylaşımı ve doğrudan konumuzu ilgilendirmesi açısından, bilimsel bir eserin kayıtları arasında yer alan bir notu, konuya giriş için dikkat çekici olacaktır. Klasik Doğu edebiyatlarında *hamse* geleneğinin ortak bir kültürel kod olarak değerlendirildiği konunun uzmanlarınca bilinmektedir. **Ömer Ferit Kam**'a göre hamse; **Hint Brahman Vişnu Samara**'nın (*Beydeba*) *Pana-Tantra* (*Kitaplar: Beş Bölüm*) hikayeleri sırasıyla Pehlevi, Arapça, Farsça ve nihayet Türkçe tercümelerle doğu kültüründe bir temel taşı olarak alınmış; Hint kökenli bu uygulama, taklit yoluyla, tüm doğu edebiyatlarında bir edebi geleneğe dönüşmüştür (eltik 1998: 86).

Yukarıda verilen bu örnekten hareketle, eserle ilgili yalnız şekli bir uygulamanın bile bir geleneğe dönüşmesinde olduğu gibi, kültür tarihinde yüzlerce temel eserin o kültürün paylaşanları açısından nasıl bir öneme sahip olduğu daha kolay anlaşılacaktır. Bu çalışmanın amacı söz konusu kültürel etkileşimlerin temel taşı ve nesnesi konumundaki eserlerin klasik Türk edebiyatı metinlerindeki görünümlerine bir giriş yapmaktır. Daha sonra yayımlanacak çalışmalarda, eserler aracılığıyla, Klasik edebiyatın arka planında yer alan kültürel katmanın edebi metinlere kaynaklık etme eylemini yeni kuşaklarla yüzleştirme ve elde edilen verilerin günümüz okuyucusuyla paylaşımı gelecektir.

Bir klasik edebiyat araştırmacısı olarak Osmanlı dönemi eserleri üzerine yürütülen metin tahlili çalışmalarının her bir başlığının ayrı bir bilimsel çalışmaya fırsat verecek kadar zengin bir alt yapıya sahip olduğunu düşünüyorum. Klasik edebiyatın can damarlarını oluşturan bu başlıkların ana ya da kılcal damarlarından her biri, yeni araştırma

çalışmalarına başlık yapılmalıdır. Alan araştırması yapan meslektaşlarımızdan bazıları bu çalışmalara çoktan örnekler vermeye başlamışlardır. Alan başlığının yanı başına konan “insan, sevgili, bilim, sabır...” gibi başlıklar taşıyan çalışmalar bunlardandır.

Klasik edebiyat geleneğinde daha çok kaside nazım şeklinde yer verilen medhiye tarzının zenginliklerinden biri metinlerin telmihlerle beslenmesidir. Telmihler farklı konu başlıklarıyla kümelenendirilebilir. Klasik edebi metinlerde yer bulan bilimsel ve sanatçı kimlikler, telmihlerin kişi adlarına göndermeler yaptığı bir kümedir. Klasik metinde “memduh/övuken” bir bilim adamı veya bir sanatçı kimlikse; tarihe mal olmuş ünlü bilimsel ve sanatçı kimliklerin özellikleri, benzetilen malzeme olarak metne yerleştirilir. Bu özellikteki şiir metninin benzetilenden/kişiden yararlandığı öncelikli özellik ise, o prototip kimliğin eseri ya da eserleridir.

Klasik Türk edebiyatında beyit seviyesinde rastlanan bilimsel arka plan zaman içinde tam metin sunumu olarak da karşılanmıştır. Seri araştırmamızın girişi olacak bu çalışmada, Klasik Türk şiirinde kitap/eser göndermelerinde dolaylı hatırlatmaların tanık beyitlerle tespit ve değerlendirmesi yapıldıktan sonra ünlü doğulu müelliflerinden bir kısmının kendi adları ve eser adlarına yer verilecektir. Bu ünlülerin eser adları, kültür tarihindeki önemi ve tanık beyitlerle değerlendirilmesi sonraki çalışmalara bırakılmıştır.

Klasik Türk edebiyatı metnindeki eser adlarına dair, araştırmalarımız sırasında karşılaşılan görüntülerin her birini, paragraflar halinde okuyucuyla paylaşmak yerinde olacaktır.

Edebi metinde bilimsel kişiliklere ayrılmış metinlerle birlikte bilimsel eserlere ayrılmış metin türlerinin de örnek denemeleri vardır. Söz konusu metinler klasik geleneğe “esamî” başlığıyla yer almıştır. Türün kendi içinde çiçek ve meslek adları benzeri alt başlıklara ayrıldığını öncelikle hatırlatalım. Bu çalışmanın malzemesi, esamî türünün eser ve müellif adlarını konu edinen metinlerin beyit seviyesindeki örnekleri olacaktır. Esamî içerikli metinlerin halen bir edebi tür olarak

bütün yönleriyle araştırma beklediği konunun uzmanlarınca bilinecektir. Araştırmamıza alt yapı hazırlamaları açısından birkaç örneği anarak burada kaydedeceğimiz beyit örnekleriyle yetinelim. Klasik dönem şairlerinden; **Haşmet**, **Sünbülzade Vehbi** ve **Lebib Efendi** divanlarında kayıtlı birer esamî örneği bulunur.

Haşmet Divanı'nda (Arslan-Aksoyak 1994:1159) kayıtlı bir şiir esamî örneğidir. "İbtidâ-i Tevarîh" bölümündeki 10 numaralı tarih; "Târîh-i Kütüphâne Der-Câmi-i Fâtih Sultân Muhammed Hân Be-Esâmî-i Kütüb İnşâ Kerde Bûd" başlığını taşıyan 11 beyitlik bir kıta-i kebîredir. Şiirde 27 eser adına yer verilmiştir. Metinden alınan iki beyit şöyledir:

*Şems-i Hidâyet'dir yüzü bedr-i dirâyet'dir özü
Lübb-i Belâgat'dir sözü hâkân-ı İskender-şiyem*

*Haşmet dedim bir bî-bedel târîh-i garrâ tarhuna
Tullâba bir Kenzü'l-İlim yapıdı şeh-i mülk-i kerem*

Sünbülzade Vehbi Divanı'nda (Yenikale 2012: 203-204) [Şeyhü'l-İslâm Pîrî-Zâde Sâhib 'Osmân Efendi] övgüsüne ayrılmış "Der-Sitâyışkârî-i Müşârun İleyh Be-Telmîhât-ı Esâmî-i Kütüb başlıklı şiir, 23 beyitten oluşan bir kasidedir. Metinden alıntı birkaç beyit şöyledir:

*Mübârek hil'at-i beyzâsı zîb-i millet-i beyzâ
Me'âlimde nola sebk etse Beyzâvî'ye âsârî*

*Mutavvel etme bahsi Muhtasardır Vehbiyâ makbûl
Du'â-yı hayr ile Telhîs hoşdur tarz-ı eş'ârî*

*Esâmî-i kütüb tâ kim ola efvâhda cârî
Vikâye eylesin zât-ı kerîmin Hazret-i Bârî*

Lebib Divanı'nda (Kurtoğlu 2004: 280-283) tamamıyla bir esamî özelliği taşımasa da memduhun bilimsel bir şahsiyet olması nedeniyle eser adlarına da yer verilmiştir. Tercibent nazım şekliyle kaydedilmiş

Esâmî-i kütüb-i hâvî mersiyye-i bî-bedeldir ki hâdimî merhûma söylemişdir başlıklı V bentlik şairden alıntılanmış beyitler şöyledir:

Hallâl idi mu`âkîd-ı `ilm-i şerî`ati

Keşşâf idi mu`âzıl-ı şerh-i tarîkati

Telhîs idi beyânı bedî`-i metâlîbe

Miftâh idi ma`âniye resm-i belâgati

Metin taramaları sırasında konuyla ilgili yüzlerce beyit tespit edilmiş olup yapılacak yeni taramalar sonucunda bu sayı binlerle ifade edilebilecek bir görünüm arz edeceği anlaşılmaktadır.

Klasik metinleri oluşturan kültürün kaynaklarının okunması ve yararlanması şairlerin bizzat diline düşmüştür:

Gelüb ilm-i cedelden tîg-i tâb-ı sûsene hidded

Okur şimdi o telifât-ı Haddâdî ve Kirmânî

Şeyhülislam Esad Efendi

Şairler, kültürel alt yapıyı oluşturan eserlerin adını anmasılar da, kültürel birikimlerinin arka planını oluştururken etkilendikleri, takipçileri oldukları müelliflerin eserlerinin önemini şiirlerine yansıtırlar:

O kim kitâbe-i cild-i kitâb-ı dânişidir

Hulâsa-i suhan-ı Bû Alî vü Eflâtûn

Nefi

Hoş dut ol kuluñi kim hem fazl u nazm u nesrde

Gasn iderler Enverî vü Hâce vü Selmân aña

Ahmedi

Rûşen-zamîr şâ`ir-i hôş-gû ki nazmınun

Efsânedir yanında mübâhât-ı Enverî

Naili

Kitabında getürdi Şeyh Sa`dî

Ki Hak`dan bulmuş idi `izz ü sa`di

Müniri

Doğrudan eser adına gönderme yapılmasa da, eser sahibi kişilerin eser üretme faaliyetlerine bolca gönderme yapan fahriye tarzındaki kayıtlar da, şairin yararlandığı ve ilişki kurduğu bilgi birikimi açısından bir çeşit kültürel arka plandır:

*Böyle hoş tab'âne rindâne gazel mi derdi ol
Sunmasa ger câm-ı feyz-i Hafız-ı Şîrâz'a dest*

Nefi

*Dil tıflı okur kitâb-ı hikmet
Gûyâ ki Hakîm-i Gaznevî'dir*

Ali Daniş Dede

*Hâfız u İbn-i Yemînîm gazel ü kıt'ada ger
Söylesem belki rübâ'ide olurdum Hayyâm*

Nefi

*Hâce-i tab'ı Nizâmî-güherim olsa eger
Hamse tertîbine cünbiş-dih-i kilik-i nâyî*

Naili

*Cümlenün ahkâr u nâçîzidür ammâ eserün
Nazm u inşâda ne Vassâf u ne Sahbân itmiş*

Naili

*Sadr-ı hikmet üzre her dem hükm icrâ eyleyüp
'İlm-i hikmet bilmeyen Lokmân'a olmaz âşinâ*

Mustafa Manevi

Bazı şairler, eser sahiplerinin eser adlarını anmasalar da, onların birikimlerini şiirlerinde anarak bir bakıma eserlerinin içeriklerinden de söz etmiş olurlar:

*Varup ol Mısr-ı Kâhir'de İmâm-ı Şafi'î'ye sen
Sürüp hâkine yüzler magz-ı Kur'ân'a selâm eyle*

Mustafa Manevi

Heyet-i ahlak-ı dildir oldu ilm-i ehl-i dil

Hakkı ilm-i heyeti bil sanat-ı Batlamyus

İbrahim Hakkı

İttihad-ı akl u makulü bilir burhan ile

Kim ki olmuş behremend-i hikmet-i Caliniyus

İbrahim Hakkı

Edebi metinlerde adı anılan eserlerin bir kısmı bilim dünyasına bir kısmı sanat dünyasına ait metinlerdir. Daha çok şairlerin şiirlerinin toplandığı Divanlar; Mesneviler başta olmak üzere zaman zaman resim/minyatür derlemesi metinlere de hatırlatmalar vardır:

Bozaldan suret-i Erjeng'i sen bu nakş-ı dilkeşle

Benüm vasfunda her beytüm Nigâristân-ı Ma'nî'dür

Hayali

Klasik edebiyat kültürünün arka planı tespit edilirken bazı sanatlardan yararlanılacağı konunun uzmanlarınca tahmin edilecektir. Bu sanatların başında telmih ve iktibas sanatları gelir. Özellikle telmih geniş bir arka planı olan kodlamalarla işlevsel hale geldiği dikkate alındığında klasik metinleri hakkıyla anlamamanın telmihlerden geçtiği hatırlanmalıdır. Aynı şekilde edebi metinlerde eser adları tevriye, tenasüp ve iştikak benzeri sanatlarının imkanlarıyla da bir arada kullanılırlar:

Biri de hazret-i Sa'dî-i sa'îd-i Şîrâz

Olmuş ol dahi mürebbî-i gülîstân-ı suhan

Nefi

Pür oldu Gülşen-i Râz'a nevâ-yı Mantık-ı Tayr

Çün oldu bu deme Attâr Şeyh Tacüddin

Ahmet Paşa

Sadr-ı vâlâyı üçüncü kerre teşrîf edecek

Nass-ı "Azzeznâ bi-sâlis" oldu bir târîh-i tâm

Haşmet

*Genc-i elfâz u ma'ânî viridi [ol] tab'ûna bî-reyb
Gencede Nazmî Nizâmî nazmuñu ideydi ısgâ'*

Nazmi

Klasik metinlerde semavi metinlere (dört kitap) dair göndermelerin binlerle ifade edileceği bilinmektedir. Birkaç kaydın hatırlanmasıyla yetinelim:

*Dört Kitâbuñ soñu Kurândur gelen
Fazlıla oldur anlara nâsîh olan*

Ahmedi

*Nüzilet fi'l-Kitâbi ve'l-İncîl
Kütîbet f'iz-Zebûri ve't-Tevrât*

Şeyhi

Semavi metinler/kitaplar küme adıyla anılır:

*Suhf-ı İbrâhîm ü Âdem lâ-muhâl
Sendedür dahı kitâb-ı Dâniyâl*

Ahmedi

*Gayr-i Kur'ân her ne kim geldise ahkâm u suhuf
Yüce aduñ kamunuñ üstinde ünvan yaraşur*

Ahmedi

Olayların gidişatının ne olacağını yorumlamak için *Kur'ân'* dan fal açılır, yardım alınır...

Ne gele fâl-i hümayûn-ı şeh-i ferruh-dem

*Sadr-ı vâlâyı üçüncü kerre teşrîf edicek
Nass-ı "Azzeznâ bi-sâlis" oldu bir târîh-i tâm*

Haşmet

Kitaptan (*Kur'ân*) bir bölüm (Sure) anılır:

Kaşlarından iki bismillahu ser-meşk eyleyüp

Sûre-i Nemli hat-ı reyhânı yazmışdur temâm

Aşık Çelebi

Levh-i cânda nakş olaldan hatt-ı ruhsâr u lebûñ

Geh okur nûr âyetin geh sûre-i kevser gönül

Hecri

Ziyâ'î subh-dem böyle işitdüm bir müfessirden

Habîbüñ rûy-ı hûbı hakkına ve's-Şems nâzildür

Mostarlı Ziyai

Vuslatuñ ni`metin agyâra kaçan vasf itsem

İncinür mevtine san sûre-i En`âm okınur

Mostarlı Ziyai

Görenler eyle sanur sûre-i Şems ü Kalem yazduk

O mâhuñ ayasıyla barmagı vasfın kaçan yazduk

Mostarlı Ziyai

Lâ-cerem lâyıık-ı firdevs ola rûh-ı Mecnûn

Ki aña "sûre-i ve'l-Leyl" ile yazılsa kefen

Mostarlı Ziyai

Bu söze münkiriseñ Sûretü'n-Nisâ'yı ohı

Ki evveli komaya hâtıruñda hîç inkâr

Ahmedi

Aña teşrîf-geh Nûn ve'l-Kalemdür

Gehî Tâ-hâ vü Yâ-sîn Ve'd-duhadur

Ahmedi

Adûña âyet-i Mülk oldu tahrîm

Saña irdi sûre-i Feth ü Tebârek

Ahmedi

Yüzüñ görene unudılur Sûre-i Yûsuf

Agzuñ añanuñ nefesi olur dem-i İsa

Ahmedi

Eserlerin edebi metinde yer alışları şiir dilinin özellikleri, şiir tekniğinin zorunlulukları veya anlatım yöntemlerinden ortaya çıkan ihtiyaca göre şekillendirilmiştir (mâ-fihâ →Fihimafih).

Dehri yek-reng eylemiş te'sîr-i hâl-i mevlevî

Çarha germiş ser-be-ser eflâk ü mâ-fihâ garîb

Sakıb Dede

Arapça adıyla tanınmış eser vezin gereği Farsça gramer kurallarına uygun olarak yazılmıştır (Mantıkuttayr →Mantık-ı Tayr).

İşit saña diyeyim kuş dilinde hoş sırlar

Ki yırtta Mantık-ı Tayr'ı işitse anı 'Attâr

Ahmedi

Pür oldu Gülşen-i Râza nevâ-yı Mantık-ı Tayr

Çün oldu bu deme Attâr Şeyh Tâc-üd-dîn

Ahmet Paşa

Bazı eser sahiplerinin eserleri kitap şekline dönüşmediği halde şiirde eser sahipleri gibi değerlendirilmişlerdir:

İmreü'l-Kays gibi oldu Hayâlî hakkın

Bu fesâhetle der-i Ka'be'ye asmak kâğıt

Hayali

Bazı yazar veya şairlerin eserlerinin adı anılmadığı halde meşhur olan eserlerine veya söz/konuşma becerilerine göndermeler yapıldığı anlaşılmaktadır. **Vassaf'**ın düz yazıdaki (nesir) eseri böyledir. **Sahban** ve **Nizamülmülk** benzeri şahsiyetler de bu özellikte kaydedilmiştir.

Cümlenün ahkâr u nâçîzidür ammâ eserün

Nazm u inşâda ne Vassâf u ne Sahbân itmiş

Naili

Şâd eder rûhını Vassâf u Nizâmü'l-mülkün

Ser-kalemden ki selâfîne olur nâme-nüvîs

Naili

Leyla vü Mecnun ve *Yusuf u Züleyha* gibi anlatma esasına dayalı eserlerin kültürel dağarcığına sıkça göndermeler yapıldığı halde, herhangi bir şairin eserine doğrudan gönderme yapılmıyorsa bu kayıtlar temkinle karşılanmıştır.

Dildârumun benümle işiden hikâyetin

Gûş etmez oldu Leylî vü Mecnûn rivâyetin

Hayali

Eser adlarına başka eserlerde yapılan göndermeler, söz konusu eserlerin kültür tarihi içinde ne kadar ilgi gördüklerine tanıklık ettiği gibi, şair/yazar ve bilim/sanat adamlarının kendilerinden sonraki takipçilerini de tanıma fırsatı da sunar. Divanlar ve şairleri arasındaki ilişkiler bu özelliكتedir.

Mestiz ol câm-ı fenâdan ki kenârındaki hat

Nâilî nice Senâyî nice Attâr okutur

Naili

Yazarların sebep-i telifte kendi eser adlarını anmaları da konuyu zenginleştirecek örneklerdendir.

Sorsalar bu nâzenînün adı ne

Tuhfetü'l-uşşâk didüm adına

Üsküplü Ata

Müşğ ü anber-bîz idüp hâmeyi

Nakş kılalum Sikender-nâme'yi

Ahmedi

Çünkü anber-bâr idüp hâmeyi

Nakş kıldum ben Sikender-nâme'yi

Ahmedi

Bir yazarın eserine değil doğrudan eser türüne dair kayıtlar düşü-
lür.

*Kadeh du'âsını gör de mukayyed olma Nedîm
Hikâyet-i Key ü Cemşîde Cem fesânesine*

Nedim

*Hücûm-ı nâle ile dâstân-ı Kaysı okur
Garîb hâl ile gördüm Nedîm-i şeydâyı*

Nedim

*Hâlet-i derd ü gamum şerhine nisbet dâstüm
Kıssa-i Ferhâd u Mecnûn dedüğüñ efsânedür*

Hecri

*Bir bir eylerdüm beyân agyâra işler kıldugum
Korkarım kim kıssa-i Seyyîd gibi Battâl olur*

Mostarlı Ziyai

*Senüñ gâr-ı zenahdânuñdaki diller belâ-keşdür
Okunmak Kıssa-i Ashâb-ı Kehf ammâ `acâ'ibdür*

Mostarlı Ziyai

*Añdı agyâra ne reng itdügümi yârânum
Gûrum üzre sanasın Kıssa-i Behrâm okınur*

Mostarlı Ziyai

*Aceb mi mâ'il olsa kıssa-i Mecnûn u Leylâ'ya
Çün ol vahşî gazâlum Kays-ı hâmûn oldugum bilmez*

Mostarlı Ziyai

*Ne lâzım okımak efsâne-i Ferhâd u Şîrîni
Benüm Şîrîn-kelâmum ben senüñ Ferhâduñam şimdi*

Mostarlı Ziyai

*Hasb-i hâl itmiş o ma'sûka-i 'âşık-meşreb
Kıssa-i Husrev ü Şîrîn ile Ferhâd okur*

Muvakkitzade Pertev

Şair/Yazarın adına veya eserine dolaylı göndermeler yapılır:

Gencevî olan Nizâmî genc-i nazmuñ mâliki
Nazmla sensin bugün Hakkâ budur kim Nazmiyâ
Nazmi

Genc-i dürr-i nazmdur tab'um ki Nazmî bulmuşam
Nazmula Gence Nizâmîsi misâli iştiâr
Nazmi

Eser adının doğrudan anılmadığı metinlerde, eserleriyle tanınmış yazar adıyla eserlerine göndermeler yapılır:

Mübârek hil'at-i beyzâsı zîb-i millet-i beyzâ
Me'âlimde nola sebk etse Beyzâvî'ye âsârı
Sünbülzade Vehbi

Klasik metinlere konu edilen eserlerin türleri; Tarih, Tefsir, Fıkıh, Kelam, Hadis, Belagat, Divan, Mesnevi ve Tasavvufi Eserler çevresinde yoğunlaşmıştır. Ancak *Kanunuşşifa* benzeri tıp, matematik veya dilbilgi alanlarına ait bazı eserlerin de sıkça anıldığı görülmektedir.

Hasenâtından umarız ki bugün eglenevüz
Şol Tevarîh ile kim yazmış İmâm-ı Taberî
Ahmet Paşa

Oldı câ tefsîr-i Cârullâha genc-i i'tizâl
Sen tekellüm ideli tefsîrden ey şâh-ı dîn"
Aşık Çelebi

Değil levh-i zamîr ü güft ü gûy-ı hikmet-âmîzim
Sturlâb-ı Ebû Ma'şer Şifâ-yı İbn-i Sînâ'dır
Nefi

Klasik Metinlerde adı geçen şair/yazar, sanatçı ve bilimsel kişiliklerin bir kısmının listesi ilişiktir. Ancak bu liste içinde, Firdevsi, Sadi, Hafız ve Nizami gibi tanınmış şairler; Gazali, Beyzavi, Taftazani gibi

bilim adamı-yazarların veya Mevlana gibi ünlü mutasavvıfların eserlerine düşülen kayıtların binlerle ifade edilebilecek tanık beyitlere sahip oldukları hatırlanmalıdır:

Ahfeş	Firdevsi	Mahmud Şebüsteri
Aristo	Gazali	Mani
Ata	Haddadi	Mevlana Celaleddin
Ayni	Hafız	Rumi
Baba Efdal Kaşani	Hariri	Müslim
Batlamyus	Hatip Kazvini	Nasırüddin Tusi
Bayzavi	Husrev Dıhlevi	Nazim
Ebu Hanife	İbni Asakir	Nevai
Ebussuud	İbni Hacer	Nevevi
Buhari	İbni melek	Nizami Gencevi
Calinus	İbni Sina	Sadi
Cami	İbnülamid	Sekkaki
Eflatun	İbrahim Tennuri	Selman
Emir Hüsrev Dehlevi	İmam Gazali	Sibeveyh
	İmam Şafii	Şahi
Enveri	İmreülkays	Şevket
Musa Kazım Efendi	İsmail Ankaravi	Taberi
Fahreddin Razi	Kelabazi	Taftazani
Farabi	Kemal Isfahani	Vassaf
Fazlullah	Kutbettin Razi	Yazıcıoğlu Salih
Feridüddin Attar	Lokman	

Zemahşeri Klasik Metinlerde kültürel arka plan olarak kaydedilen eserlerin tamamı sonraki çalışmalarımızın içeriğini oluşturacağı için burada meşhur olan eserlerden bazılarının hatırlatıcı bilgi olarak kaydedilmesi uygun olacaktır.

<i>Baharistan</i>	<i>Belaga</i>	<i>Bina</i>
<i>Bahrımıhit</i>	<i>Belagat</i>	<i>Bostan</i>
<i>Battalname</i>	<i>Beyzavi Tefsiri</i>	<i>Cami Divanı</i>

<i>Camiulbeyan</i>	<i>Kemal İsfahani Di-</i>	<i>Ravza</i>
<i>Camiussahih</i>	<i>vani</i>	<i>Riyazüssalihin</i>
<i>Cavidanname</i>	<i>Kenz</i>	<i>Sarf</i>
<i>Dirayet</i>	<i>Keşşaf</i>	<i>Sebaimuallaka</i>
<i>Ekmel</i>	<i>Kur'ân</i>	<i>Selman Divanı</i>
<i>Enveri Divanı</i>	<i>Kütübisitte</i>	<i>Şahi Divanı</i>
<i>Erjeng/Erteng</i>	<i>Leylavümeecnun</i>	<i>Şakayık</i>
<i>Esrarname</i>	<i>Mahzenülesrar</i>	<i>Şebistanıhayal</i>
<i>Eşbah</i>	<i>Makamat</i>	<i>Şehname</i>
<i>Fihimafih</i>	<i>Mantıkuttayr</i>	<i>Şemsiyye</i>
<i>Füsus</i>	<i>Matlaulenoar</i>	<i>Şerhimetali</i>
<i>Fütihat</i>	<i>Mecesti</i>	<i>Taarruf</i>
<i>Gülistan</i>	<i>Mecmaulbahreyn</i>	<i>Taberi Tarihi</i>
<i>Gülşeniraz</i>	<i>Medhal</i>	<i>Tecrid</i>
<i>Gülzarımanevi</i>	<i>Mesnevi</i>	<i>Tecziye</i>
<i>Hadisierbain</i>	<i>Mısbah</i>	<i>Telhis</i>
<i>Havravüzevra</i>	<i>Miftah</i>	<i>Teressül</i>
<i>Hidaye</i>	<i>Mihrüvefa</i>	<i>Tevrat</i>
<i>Hüsrevname</i>	<i>Mişkat</i>	<i>Tezkiretülevliya</i>
<i>İhyauulumiddin</i>	<i>Muhtar</i>	<i>Vassaf Tarihi</i>
<i>İlahiname</i>	<i>Muhtasar</i>	<i>Zav</i>
<i>İncil</i>	<i>Musibetname</i>	<i>Zebur</i>
<i>İşarat</i>	<i>Mutavvel</i>	
<i>Kanunüüşşifa</i>	<i>Nigaristan</i>	

Sonuç olarak, klasik Doğu edebiyatlarında kaleme alınan her edebi eser, kendi kültür dairesinde oluşturulmuş birçok bilim, sanat ve edebiyat metninin kültür dağını arka plan olarak kullanır. Bu uygulama Doğu metinleri lehine daha çok, Batı metinleri lehine daha az hatırlamalarla gerçekleşir. Ancak edebi dilin kendine has ifade ve teknikleriyle söz konusu birikim kodlamalar halinde kullanılmış ve yapılan

göndermelerle kültürel birikim ihsas edilmiştir. Klasik metinler üzerinde yapılan tahlil çalışmalarında eser adı çevresinde oluşmuş kültürel birikim; “Yazarlar/şairler” veya “Kitaplar” başlığı altında toplanmış küçük başlıklar halindedir. Bu başlıkların mercek altına alınmasının gerekliliği tartışma götürmez. Konuyla ilgili ilk tarama ve incelemelerden malzemenin, bir-iki makale çalışmasının sınırlı imkanlarıyla, yeterince değerlendirilemeyeceği anlaşılmıştır. Bir giriş/başlangıç olarak tasarlanan bu çalışmadan sonra, hiç olmazsa, Doğu/Batı metinleri; Arap, Fars, Türk ve Hint dillerinde yazılmış metinler için ayrı ayrı başlıklar açılıp yeni yetişen kuşakların eser adları çevresinde oluşmuş kültürel birikimle yüzleştirilmesi uygun olacaktır. Aynı şekilde eser türlerine göre veya bir müellifin birden fazla eseri üzerinde yapılacak incelemelerle konu zenginleştirilecektir.

KAYNAKÇA

- Ahmed-İ Yesevi'nin Rumelili Bir Takipçisi Üsküplü Atâ Tuhfetü'l-uşşâk*, İ. Hakkı AKSOYAK, Ankara 2006.
- Ahmedi, *Divan (Ahmedi's Divan)*, Yaşar AKDOĞAN, Ankara 1988.
- Ahmedi, *İskendername*, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10667_ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0 [24.02.2014]).
- Ahmedî, *İskendernâme*, I (İnceleme-Tıpkıbasım), İsmail ÜNVER, Ankara 1983.
- Ahmet Paşa Dîvânı*, Ali Nihat, TARLAN, Ankara 1992.
- Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Harun TOLOSA, Ankara 2001.
- Aşık Çelebi Divanı*, Filiz KILIÇ, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10593_asikcelebidivanifilizkicpdf.pdf?0 [25.02.2014]).
- Edirneli Nazmi Divanı* (İnceleme-Metin), Sibel ÜST, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0> [24.02.2014]).
- Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı*, Numan KÜLEKÇİ- Turgut KARABEY, Erzurum 1997.
- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ahmet Talat [ONAY], (Haz. Cemal KURNAZ), Ankara 1992.

- Haşmet Külliyyâtı, (Dîvân, Senedü'ş-şuara, Viladet-name, İntisabü'l-müluk). M. ARSLAN-İ. H. AKSOYAK, Sivas 1994. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10617,girisvemetinpdf.pdf?0> [24.02.2014]).*
- Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili, Cemal KURNAZ, Ankara 1987.*
- Hayâlî Dîvânı, Ali Nihat TARLAN, Ankara 1992.*
- Hecrî (Kara Çelebi Muhyî'd-dîn Mehmed) Dîvânı, Ömer ZÜLFE, Ankara, 2010. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618,hecridpdf.pdf?0> [25.02.2014]).*
- II. Bayezid Devri Şâirlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin), Ersen ERSOY. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10631,muniripdf.pdf?0> [25.02.2014]).*
- Karabâş-ı Veli Oğlu Şeyh Mustafa Manevî'nin Hayatı ve Divânı (Transkripsiyonlu-Mukayeseli Metin), Kenan MERMER, Bursa 2011.*
- Lebib Dîvânı, (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), Orhan KURTOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2004. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10623,lebib-divanipdf.pdf?0> [26.02.2014]).*
- Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede Ve Dîvânı, Ahmet ARI, (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10645,sakibdededivanigirispdf.pdf?0> [25.02.2014]).*
- Mostarlı Hasan Ziyâî Divanı. Müberra GÜLGENDERELİ, Ankara 2011.*
- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Ekrem BEKTAŞ, Malatya, 2007. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10630,muvakkitzade-pertevpdf.pdf?0> [25.02.2014]).*
- Nâilî-i Kadîm Divânı, Haluk İPEKTEN, İstanbul 1970.*
- Necati Bey Divanı'nın Tahlili, Mehmet ÇAVUŞOĞLU, İstanbul, 2001.*
- Nedîm Dîvânı, Muhsin MACİT, Ankara 1997. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10635,nedim-divanipdf.pdf?0> [25.02.2014]).*
- Nef'î Dîvânı, Metin AKKUŞ, Ankara 1993.*
- Nefî Divanı'nda Tipler ve Kişilikler, Metin AKKUŞ, Erzurum 1996.*
- Nev'î Divanı'nın Tahlîlî, M. Nejat SEFERCİOĞLU, Ankara 2001.*
- Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiyye Tedkikâtı, Halil ÇELTİK, Ankara 1998.*
- Sâkîb Dede ve Divanı, Ahmet ARI, Ankara 2003.*

Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı, Ahmet YENİKALE, Kahramanmaraş 2012.
(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-veh-bipdf.pdf?0> [26.02.2014]).

Şeyhi Divanı. Mustafa İsen-Cemal KURNAZ, Ankara 1990.

Şeyhi Divanı'nı Tetkik. Ali Nihad TARLAN, İstanbul 1964.

Şeyhülislam Es'ad Efendi Ve Divanının Tenkitli Metni. Muhammed Nur DOĞAN, İstanbul 1997.